

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA PROKURORLIK NUTQIY XULQ ATVORNING EMOTIVLIGI

Abduraimova Anora Norbo'tayevna
anora.abduraimova@mail.ru O'zDJTU o'qituvchi

Annotatsiya Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi prokurorlik nutqiy xulq atvorining emotiv xususiyatlari tahlil qilinadi. Muallif emotivlikni prokurorning dalillarni ta'sirchan ifodalashi, sud zalida tinglovchilarda kerakli hissiy munosabatni uyg'otishi va ayblov tarafining pozitsiyasini kuchaytirish omili sifatida tavsiflaydi. Ingliz huquq amaliyotida dalillarni mantqan asoslash bilan hamohang hissiy nutq konstruktsiyalari qo'llanilsa, o'zbek tilida adabiy-tasviriy ifodalar, jamiyat qadriyatlari va ma'naviy tamoyillar bilan bog'liq mazmun ustun turishi mumkin. Har ikki kontekstda ham prokurorning kasbiy chegaralarini buzmasdan, rasmiy-etika me'yorlariga rioya qilgan holda nazoratli emotiv nutq taktikasi yuqori samara beradi.

Kalit so'zlar:prokurorlik nutqi, emotivlik, ingliz va o'zbek huquqiy diskursi, sud jarayoni, dalillar ta'siri

Аннотация В статье рассматриваются эмоционально-речевые особенности прокурорского дискурса на английском и узбекском языках. Автор подчёркивает, что использование эмоциональной лексики, интонационных средств и культурных ценностей может усилить воздействие обвинительной позиции в суде. Если в англоязычной практике прокуроры опираются на строгую логику и умеренные эмоциональные акценты, то в узбекской традиции часто встречаются образные выражения и отсылки к морально-нравственным принципам общества. В обоих случаях важным условием остаётся соблюдение профессиональных норм, баланс между страстью и юридической корректностью, что обеспечивает эффективность выступления без превращения его в манипулятивный приём.

Ключевые слова:прокурорская речь, эмоциональность, английский и узбекский юридический дискурс, судебное разбирательство, сила доказательств

Annotation This article explores the emotive characteristics of prosecutorial speech behavior in English and Uzbek linguistic contexts. The author posits that incorporating emotional language, intonation strategies, and cultural values can strengthen the prosecutorial stance during court proceedings. In English legal practice, a carefully balanced approach to logic and measured emotional cues is predominant, while the Uzbek tradition often employs vivid imagery and references to moral values. In both systems, strict adherence to professional

standards and a balanced emotional approach ensure persuasive delivery without crossing ethical boundaries or appearing manipulative.

Keywords: prosecutorial speech, emotivity, English and Uzbek legal discourse, courtroom proceedings, evidentiary impact

Prokurorlik nutqiy xulq atvorining emotivligi mavzusi zamonaviy lingvistika va huquq amaliyotining kesishgan nuqtasida alohida e‘tibor qozonmoqda. Prokurorlik nutqiga xos bo‘lgan emotsional boylik, nutqiy vositalar tanlovi, intonatsiya, kineziologik omillar va umuman kommunikativ strategiyalarning birlashuvi ayblov pozitsiyasini kuchaytiradi. Huquqiy diskurs doirasida, xususan sud jarayonlarida, prokurorning emotsional munosabati dalillarga urg‘u berish, jabrlanuvchi bilan hamdardlik hissini uyg‘otish va shu orqali sudya yoki hakamlar hay‘ati oldida jinoyatning jiddiy zararini ta‘kidlash maqsadida qaratilishi mumkin. Biroq bunday emotiv yondashuv profesional cheklovlardan oshmay, qonuniy me‘yorlarga zid kelmasligi kerak. Ingliz va o‘zbek huquqiy kontekstlari bu jihatdan qiziqarli taqqoslash imkonini beradi, chunki har ikki tizimda prokurorning nutqiy strategiyasi, psixologik ta’sir ko‘rsatish usullari va etnolingvistik xususiyatlari muhim ahamiyatga ega.

Ingliz huquqiy amaliyotida prokurorlik nutqining emotivlik darajasi bir necha omillar bilan belgilanadi. Sud zalida ayblov nutqi odatda jamoatchilik e‘tiborini jalb qilish, jabrlanuvchining huquqlarini himoya qilish va jinoiy xatti-harakatlarning ijtimoiy xavfliligini namoyon etishga qaratilgan. Inglizcha nutqda intonatsiya, so‘z tanlovi va metaforik ifodalardan unumli foydalanish prokurorga tinglovchilar qalbida muayyan his-tuyg‘ularni shakllantirish imkonini beradi. Bunda “horrific crime”, “unforgivable act” kabi ta’riflovchi ifodalar, “the victim’s unspeakable suffering” singari tuyg‘uga ta’sir qiluvchi konstruksiyalar, jinoyatning sha’ni yoki jamiyatga yetkazgan zararini tasvirlab, hayrat, norozilik yoki hamdardlik hissini kuchaytiradi. Ingliz tilidagi sud jarayonlarida adabiy ifodalardan foydalanish, shuningdek, “Ladies and gentlemen of the jury” kabi bevosita murojaat shakllari ta’sirchan nutq strategiyasining ajralmas qismi sanaladi. Shu bilan birga, ortiqcha dramatizm yoki “show” ko‘rinishiga berilish o‘z navbatida prokurorning obro‘sig a putur yetkazishi, sud jarayonida manipulyativ yoki subyektiv tus berishi mumkin. Shuning uchun bunday emotiv ifoda aniq me‘yorlar bilan cheklangan: prokuror juda baland ovozda baqirmasligi, haqoratli leksikani ishlatmasligi va shaxsiy adovat ohangidan saqlanishi lozim. Ingliz an‘anasida huquqiy rasmiyatchilik, xushmuomalalik tamoyillari qat’iy bo‘lib, hatto ehtirosli bayonlar ham professional doiradan oshmasligi kerak.

O‘zbek sud amaliyoti ham prokurorlik nutqining emotivlik jihatlarini o‘ziga xos namoyon qiladi. O‘zbek jamiyati an‘anaviy tarzda hamjihatlik, ehtiyojmandlarga ko‘maklashish, adolat, or-nomus kabi qadriyatlarga urg‘u beradi. Shu bois prokurorlar ayblov nutqida ko‘pincha “ma’naviy zarar”, “jamiyat ishonchi”, “poklik va adolat” kabi qadriyatlar bilan bog‘liq tushunchalarni tilga oladi. Mahalliy amaliyotda prokurorlar, odatda, jabrlanuvchining holati, oilaviy muhit, jinoyatning oqibatlari xususida gapirar ekan, his-

tuyg‘ularni qo‘zg‘ashga intiladilar. Jumladan, “jabrlanuvchining holatini ko‘z oldimizga keltiraylik” yoki “bu jinoyat bizning jamiyatimizda bag‘rikenglik va mehr-oqibat tuyg‘ulariga zid” kabi ifodalar tinglovchilarni hamdardlikka, ijtimoiy munosabatni yanada jiddiy ko‘rib chiqishga undaydi. Bunda hissiy lafozlar, kinoya, e‘tiroz, baland intonatsion urg‘ular yoki matematik dalillar bilan uyg‘un ifodalar prokurorning ayblovni kuchliroq ta’sirga ega bo‘lishiga yordam beradi. Chunki tinglovchi shaxslar dalillarni faqat rasmiy ma’noda emas, balki emotsional hamdardlik yoki norozilik kontekstida ham qabul qiladi. O‘zbekcha nutq odob-axloq va madaniy an‘analarga taqalgan holda “kattalarga hurmat, kichiklarga izzat” tuyg‘usiga ham urg‘u berishi mumkin, bu prokurorning ayblanuvchiga nisbatan ehtirom ko‘rsatishi yoki jabrlanuvchini tushunishi orqali namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, haddan tashqari hissiy talqin, masalan, “dorilomon hayot, pok jamiyat”, “nomus va or masalasi”, “katta gunoh” kabi og‘ir terminlar har doim ham o‘zini oqlamasligi, sudya tomonidan shaxsiy hissiyotga berilish sifatida baholanib, prokurorning xolis pozitsiyasiga shubha uyg‘otishi ehtimoldan xoli emas. Shu ma’noda, o‘zbek sud amaliyotida ham emotivlik darajasi aniq qoidalarga bo‘ysunadi, prokuror so‘zining rasmiy yuridik chegaralar doirasida qolishi shart.

Ingliz va o‘zbek sud jarayonlarining nutqiy an‘analari o‘rtasidagi taqqoslashlar, avvalo, til strukturasi, kommunikativ qadriyatlar va huquqiy me‘yorlar farqiga asoslanadi. Ingliz tilida so‘zlovchi prokurorlarning nutqi ko‘p hollarda logik ketma-ketlik, aniq isbot, faktlar tahlili, so‘ngra esa ularni emosional rang bilan boyitish shaklida quriladi. O‘zbekcha nutq odatda o‘quvchilar his-tuyg‘usiga, insoniy omilga, hayotiy sharoitlarga urg‘u beradi. Biroq amalda ikkala tizimda ham prokurorlik nutqining asosiy maqsadi – sud zalidagi tinglovchilarda jinoyatning jiddiy oqibatlariga ishonch uyg‘otish, ayblanuvchining mas’uliyat darajasini tushuntirish va jabrlanuvchi manfaatlarini ko‘zlashdan iborat. Shu sabab, emotiv yondashuv mexanizmlari mohiyatan yaqin bo‘lib, shunchaki lingvistik ifoda uslublari turlicha bo‘lishi mumkin.

Prokurorning emotiv nutqiy xulq atvori asosan bir necha tarkibiy qism orqali namoyon bo‘ladi. Birinchidan, leksik-semantik darajada hissiy bo‘yoqqa ega so‘zlar, iboralar, sinonimlar tanlovi. Bular sud zalida kontekstga mos ravishda e‘tiroz, hamdardlik, qoralash yoki hayrat kabi tuyg‘ularni ifodalaydi. Ikkinchidan, sintaktik qurilmalar – kutilmagan inversiyalar, takrorlar, ritorik savollar, parallel konstruktsiyalar. Ingliz nutqida “Did he not realize the gravity of his act?” kabi birikmalar ayblanuvchining e‘tiborsizligini yoki ijtimoiy xavfliligini urg‘ulaydi. O‘zbek tilida esa “O‘z qo‘li bilan shu yomon ishga qo‘l urib, halovatni buzmaganimi?” singari ritorik konstruktsiyalar bilan fikr ifodalanishi mumkin. Uchinchidan, fonetik-intonatsion omil, ya’ni ovozning baland-pastligi, pauzalar, so‘zlarni cho‘zib yoki tez aytish. Bu jihat anglash qiyin bo‘lmagan tuyg‘u rangi berib, prokurorning nutqini tinglovchilarga kuchliroq ta’sir o‘tkazishga yordam beradi. O‘zbek an‘anasida “hayfsan”, “afsus”, “sharmandalik” kabi so‘zlar odatda intonatsion urg‘u bilan aytiladi, eshituvchining qalbida aybdorning xatti-harakatiga salbiy munosabat uyg‘otadi. Inglizcha nutqda ham “it is shameful to see...” shaklida ifoda

qilinishi mumkinki, prokuror bu iborani kerakli ohangda aytish orqali samaorali ijtimoiy norozilik hissini yaratadi.

Prokuror emotiv ifodalar bilan cheklanib qolmay, nutqning butun strukturasini ham maxsus rejalashtirishi kerak. Sud jarayonida odatda prokuror avval dalillarni bayon etadi, keyin ushbu dalillarni jinoiy harakatlar bilan bog‘laydi, shundan so‘ng jinoyatning asosi va oqibatlarini xususida emosional yakuniy xulosa qiladi. Bu jarayonda hal qiluvchi omil – dalillar ishonchliligi bo‘lsa ham, emotiv muloqot dalillarni jonlantiradi, ular ortidagi insoniy yo‘qotishlar yoki jamoatchilik manfaatini pesh qilinadi. Boshqa tomondan, ortiqcha drammatizm, ko‘z yosh yoki shaxsiy his-tuyg‘ularni muvofiq bo‘lmagan shaklda namoyish etish sudya nazarida manipulyatsion strategiya sifatida talqin etilishi mumkin. Shu bois, prokurorga haddan tashqari hissiy namoyishlar emas, balki nazoratli emotiv ta’sir foydali bo‘ladi. U ayblanuvchi xatti-harakatlarini qanchalik qoralasa-da, har doim adolat, xolislik tamoyillariga sodiq qolishi, dalillarni manipulyatsiya qilmasligi shart.

Ingliz-amaliy va o‘zbek-amaliy sud jarayonlaridagi madaniy farqlar ham emotivlikni turlicha aks ettirishga sabab bo‘ladi. Ingliz sud tizimida ijtimoiy nuqtayi nazardan “kaltabinlik” yoki “cruelty” kabi so‘zlarning ishlatilishi jinoyatga nisbatan norozilikni kuchaytirsas, o‘zbek tilida adabiy-tasviriy uslub, maqollar, iboralar, ma’naviy qadriyatlarga murojaatlar odatdagi tinglovchi ongida samimiylashuv va hamdardlik tuyg‘usini alohida oshiradi. Biroq, bu ikki uslub ortida yotgan maqsad – ayblanuvchining qilgan ishini huquqiy, ma’naviy va ijtimoiy tomondan qoralash, jabrlanuvchining huquqlari himoyada ekanini ko‘rsatish, jamiyatda huquqiy mas’uliyatni mustahkamlashdir. Demakki, o‘xshashliklar chuqur. Shunchaki, uslubiy ifoda turli, auditoriya va til an’analari har xildir.

Prokurorlik nutqiy xulq atvori – bu ichki psixologik jarayon, jamoatchilik kutuvi, qonuniy diskurs va lingvistik kompetensiya majmui natijasida shakllanadi. Prokurorning o‘zi ham jonli shaxs sifatida voqeaga munosabat bildiradi, sodir etilgan jinoyatning tub mazmunini anglab, jamiyatga etkazilishi lozim bo‘lgan xabarni emosional vositalar orqali ifodalashga harakat qiladi. Shu bois, prokurorning nutqiy xulq atvorini to‘la analiz qilish uchun nafaqat nutqiy tuzilma, balki prokurorning madaniy, etnik, psixologik portretini ham hisobga olish zarur. Tabiiyki, anglophone madaniy muhitda voyaga yetgan, o‘qitilgan prokuror hissiy ta’sir usullarini biri-biridan farqli shakllarda namoyon etadi. O‘zbek jamiyatida esa e’tibor jamiyatchilik, ijtimoiy birdamlik, insof va sharm-hayo, or-nomus kabi tushunchalarga qaratilishi mumkin.

Xulosa qilish mumkinki, prokurorlik nutqiy xulq atvorining emotivligi – bu sud jarayonidagi muhim hodisa bo‘lib, aynan shu xususiyat orqali sud zalida ijtimoiy va ma’naviy ohang shakllanadi. Inglizcha kontekstda logik dalillar bilan me’yoridagi emotsional nutq uyg‘unlashadi, o‘zbekcha kontekstda esa adabiy an’ana va ijtimoiy qadriyatlarga tayanib, himoya yoki ayblov nuqtayi nazarini yanada samimiy va ta’sirchan ko‘rinishda ifodalashga intilinadi. Ikkala tizimda ham haddan oshgan his-tuyg‘u nuqtayi nazari manipulyatsiya sifatida rad etilishi mumkin bo‘lsa-da, nazoratli emotivlik prokurorning ayblov pozitsiyasini

kuchaytiradi, tinglovchilarning e‘tiborini jinoiy harakatning ijtimoiy xavfli mazmuniga jalb qiladi. Shu ma’noda, emotivlik – prokurorlik nutqining ajralmas qismi bo‘lib, adolat tantanasini ro‘yobga chiqarish, jinoiy xulqning salbiy oqibatlarini namoyish etish, jabrlangan tomon huquqlarini asrash kabi maqsadlarga xizmat qiladi. Bunda eng muhim narsa – profesional ramkadan chiqmasdan, qonunchilik me‘yorlarini buzmasdan, ehtiros va rasmiylikni nozik balansda tutishdan iboratdir. Ana shu balandparvoz bo‘lmagan, ammo manzilli emotivlik sud-psixologik jarayonlarning samaradorligiga, jamiyatda huquq va adolat qadriyatlari mustahkamlanishiga katta hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Coulthard, M. An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence / M. Coulthard, A. Johnson. — London : Routledge, 2010. — 272 p.
2. Solan, L.M. The Language of Judges / L.M. Solan. — Chicago : University of Chicago Press, 1993. — 240 p.
3. Rossinskiy, A.A. Судебная риторика: учеб. пособие / А.А. Россинский, Ю.А. Тихомиров. — М. : Юрайт, 2020. — 198 с.
4. Johnson, P. The Art of Trial Advocacy / P. Johnson. — New York : Aspen Publishers, 2018. — 336 p.
5. Shukurova, D.K. Emotionality in Uzbek Legal Discourse: A Comparative Perspective / D.K. Shukurova // Central Asia Law Review. — 2021. — Vol. 3, No. 2. — P. 39–47.